

БАРДИНА Наталія Василівна,

доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов професійного спілкування Міжнародного гуманітарного університету; вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009; тел.: +38 096 4152015; e-mail: bardina.nat@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5369-6468

«НІЖНА ГЛИБОКА ПІДНЕСЕНА ШОРСТКА БЛАКИТЬ»: ОНОМАТОПЕЯ ОДНОГО ІМЕНІ

Анотація. *Мета* запропонованої статті полягає в тому, щоб, відновивши первісне значення ономатопеї як майстерності давати імена і спираючись на сучасні дослідження з психоакустики, фоносемантики, виявити вплив звучання власного імені на характер його носія і ще раз підняти проблему про наслідки транспонування антропонімів до іншої мови. *Об'єктом* є власне ім'я відомого українського лінгвіста Дмитра Семеновича Іщенка (рос. «Дмитрий Семёнович Ищенко»). *Предмет* дослідження — етимологічні, психоакустичні особливості імені в українському та російському варіантах у співвіднесенні з мовною рефлексією його носія та об'єктивними рисами мовної особистості. *Результатом* дослідження є виявлення в українському варіанті антропоніму таких протилежних синестетичних характеристик, як ніжність — шорсткість, глибина — піднесеність, енергійність — млявість та інших, які не зберігаються при транспонуванні імені у російську мову. *Актуальність* проблематики визначається сучасною антропоцентричною парадигмою науки, у необхідності цілісного осмислення особових імен з точки зору етно-, психо-, соціо-, когнітивної лінгвістики та інших аспектів теорії мовного існування особистості, а також потреби у розробці практичних рекомендацій щодо транспонування власних імен до іншої мови. *Висновки:* Особове ім'я, яке надають дитині і яке людина чує протягом життя, своїм звучанням і усвідомленою етимологією впливає на характер мовної особистості, тому за відсутності істотних фонематичних розбіжностей між мовами його треба передавати за допомогою транслітерації.

Ключові слова: загальне мовознавство, антропоніміка, ономатопея, фоносемантика, російська мова, українська мова, персоналія: Дмитро Семенович (Дмитрій Семьонович) Іщенко.

Формулювання проблеми. Проблема імені (назви) виникла тисячоліття тому й досі не має повного вирішення тому, що торкається різних аспектів людського буття, свідомості, мови. *Όνομα* (назва, ім'я) у Давній Греції вважалась наслідком упорядкування свідомості, закріплення у звуках сутності предметів. **Онома́топея** (грец. *ὀνοματοποιία* від *ὄνομα* 'ім'я' + *ποιέω* 'роблю, творю') — термін, що в Давній Греції мав значення 'майстерність створювати, надавати імена' згідно «з природою, призначеною речі» [6, с. 389], і був тісно пов'язаний з теорією фюсей (грец. *φύσει* — 'по природі') щодо походження слів (помітимо: не походження мови взагалі, як це пізніше тлумачилось).

Ця теорія, протиставлена теорії тесей (*ἔσειε* — 'за угодою'), була діалектично викладена в діалозі Платона «Кратіл», але протягом століть зазнала принципових перекирвань саме в мовознавстві, яке наприкінці XIX століття майже повністю відокремилось від філософії і переорієнтувалось на природничі науки як на ідеал «об'єктивного дослідження». Вказівка давніх греків на те, що «онома́тотет» — майстер, який вигадує назви, — має у звуках втілити сутність речі, почала, за принципом аналогії, інтерпретуватися буквально: ніби й сама річ має «звучати». Унаслідок цього, ономатопею в сучасній лінгвістиці визначають дуже примітивно, механістично — як звуконаслідування (див., наприклад, усі статті у Вікіпедії, присвячені цьому терміну, та навіть в авторитетній «Лінгвістичній енциклопедії» О. О. Селіванової [7, с. 517]).

Але ще Св. Августин вказував, що у прихильників фюсей малося на увазі не подібне звучання, а подібне *враження*. Недарма Сократ у Платона підкреслював, що «у варварів» річ може справляти різне враження, але ім'я буде вірним, якщо онома́тотет вірно віддзеркалить образ у звуках своєї «варварської» мови [6, с. 389 d-e]. Лише у XX столітті лінгвісти усвідомили, що «природність» імені пов'язана з феноменом *синестезії*.

Синестезія (грец. *σύν* — 'зі-, спів-' і *αἴσθησις* — 'відчуття') — властивість людини переживати водночас враження, одержані від кількох органів чуття; здатність пов'язувати інформацію, отриману за допомогою одних органів чуття, з інформацією, отриманою іншим шляхом. Явище синестезії, яке

розглядалось переважно у психології та стилістиці, з одного боку, дало змогу розглядати «природність» імені як когнітивну метафору, а з іншого, — послугувало підґрунтям для формування (*психо*) *фоносемантики* — галузі лінгвістики, яка досліджує звукообразотворчу систему мови, вплив звуків на сенс вимовлених слів, а також на установки носіїв мови до слів, що породжуються на неусвідомлюваному рівні [9].

Фоносемантичний аналіз став дуже актуальним в аспекті мовленнєвого впливу та перекладацької діяльності, а також у прикладній ономазіології. Але й досі лінгвісти не звертають належної уваги на те, що надання імені людині корінним чином відрізняється від надання назви фірмі або магазину. Усі пам'ятають рядки з «Ромео та Джульєтта» В. Шекспіра: “What’s in a name? That which we call a rose by any other name would smell as sweet”. Це погляд на ономастичну спостережачу, який сприймає сутність речі не лише завдяки її назві (зараз не обговорюємо нюанси сугестії), але й спираючись на практичний досвід, знання денотату. **Проблема** виникає тоді, коли ми звертаємось до особових імен і коли до структури семіозису залучається сприйняття свого імені його носієм. Якщо синестезія притаманна усім людям (у більшому чи меншому ступеню), вона притаманна й людині, яка з дитинства ототожнює себе з певним звучанням, постійно знаходиться під впливом певних акустичних коливань.

Психолінгвістичний підхід до антропонімів має позбавитись ореолу паранауки і набути своїх прав у сучасній міждисциплінарній антропоцентричній парадигмі. Для цього, вбачають, треба досліджувати не лише об'єктивні відповідності звучання імені характеру людини (як це робив Платон і П. Флоренський), але й суб'єктивне сприйняття особистістю свого йменування. На відомому сайті “Behind the Name” [11], крім етимологічної, історико-культурної, лінгвогеографічної, статистичної інформації про імена світу, розміщено відомості про оцінювання антропонімів інформантами за методикою семантичного диференціалу, а також існує форум для вільного спілкування носіїв тих чи інших імен. На жаль, мовознавці та пересічні користувачі Інтернету ще достатньо не оцінили наукові можливості цього сайту, тому для з'ясування деяких проблем ономастичної необхідності отримувати інформацію безпосередньо від носія імені.

Друга **проблема**, яка пов'язана з першою, полягає у психолінгвальній адекватності транспонування імені до іншої мови. У мовах з писемністю на базі латинської графіки особові імена та прізвища просто «переписують», опускаючи діакритичні позначки, і проблема полягає лише у зміні звучання, бо однакові літери та диграфи мають у різних мовах різні звукові відповідники. Так, усім відомі приклади на кшталт того, як прізвище видатного американського лінгвіста *Chomsky* перетворилось із *Хомски*, як воно вимовлялось на Волині у XIX столітті, звідки родом були батьки мовознавця, на *Чомски*, а прізвище всесвітньо відомого фінансиста *Soros*, який народився в Угорщині, з *Шорош* на *Сорос*.

Набагато складнішою є ситуація з особовими іменами при транспонуванні їх до мов з кириличним письмом. Легендою стали радянські паспортистки, які намагались іншомовним іменам надати «зрозумілішого» звучання. Так, саме на таких підставах, новонароджену в єврейській родині *Естер* записали як *Екстра*, а угорця *Імре* як *Еміре* (мовляв, хто такий *емір*, знають усі, а *Імре* «погано звучить»). Відлунням цих анекдотичних випадків можна вважати нещодавні дискусії на тему: «Британський принц Чарльз став королем Карлом, чи залишився Чарльзом, як його продовжують називати британці». Вбачається, що будь-яке перекручення імені задля його пристосування до антропонімікону іншої мови є токсичним, за винятком імен, які мають специфічні звуки. Наприклад, шотландське ім'я *Keith* [ki:ə], поширене зараз в англійському світі, і українською, і російською мовами передається як *Кум*. Заміна ж українського імені російським варіантом і навпаки змінює фоносемантику, той звукокомплекс, який з дитинства визначав характер особистості.

Актуальність проблематики визначається сучасною антропоцентричною парадигмою науки, необхідністю цілісного осмислення особових імен з точки зору етно-, психо-, соціо-, когнітивної лінгвістики та інших аспектів теорії мовного існування особистості, а також потребами у розробці практичних рекомендацій щодо транспонування власних імен до іншої мови. Мета запропонованої статті полягає в тому, щоб, відновивши первісне значення ономастичної як майстерності давати імена і спираючись на сучасні дослідження з психоакустики, фоносемантики, виявити вплив звучання власного імені на характер його носія і ще раз підняти проблему про наслідки транспонування антропонімів до іншої мови. Об'єктом дослідження стало трикомпонентне власне ім'я відомого українського лінгвіста Дмитра Семеновича Іщенка (рос. «Дмитрий Семёнович Ищенко») в українському та російському його варіантах.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Наша розвідка спирається на класичні ідеї Платона, В. фон Гумбольдта, міркування і спостереження над носіями певних імен П. Флоренського [8], експериментальні дослідження Р. Якобсона [10; 11], О. П. Журавльова [5] та самого автора [1; 2; 3]. Ідея взаємозв'язку звучання імені і характеру людини виникла ще в античності. Надане ім'я сприяє розвитку певних рис особистості і навпаки — характер або зовнішні ознаки вже дорослої людини можуть спричинити появу прізвища, як, наприклад, при народженні сам *Платон* (= 'широкий', 'широкоплечий') отримав ім'я *Аристоκλῆς*. У В. фон Гумбольдта плідною в наші часи стала ідея про те, що в методі синтезу світу звуків зі світом духу відбивається сутність духу народу, внутрішня форма

мови. Філософ-«ім'яславець» отець Павел Флоренський відстоює теорію «фюсей» на підставі аналізу всіх на його час відомих фонетичних досліджень і багаторічних спостережень над різними носіями того ж самого імені, які, на його думку, мають спільні риси не лише в характерах, але й у долі. Зокрема, його увагу привернуло ім'я *Дмитрий* [8]. Видатний лінгвіст ХХ століття Роман Якобсон на основі інструментального аналізу звуків і психолінгвістичних експериментів виявив синестезійний вплив акустичних характеристик на слухача [10]. Професор О. П. Журавльов, застосувавши методику семантичного диференціалу американського психолінгвіста Чарльза Осгуда, провів дослідження щодо сприйняття звуків («звуколітер») російської мови [5]. Результати, отримані Р. Якобсоном і професором Журавльовим, а також матеріали сайту “Behind the Name” [13] було використано для об'єктивного опису обраного імені. Для виявлення суб'єктивної оцінки ми спирались на спогади та міркування щодо власного імені його носія — професора Д. С. Іщенка, з яким автор товаришував майже 30 років.

Формулювання завдань відбувалось відповідно меті та предмету дослідження, який було визначено як система історико-культурних, етимологічних, психоакустичних, фоносемантичних особливостей трикомпонентного антропоніму в українському та російському варіантах у співвіднесенні з мовною рефлексією його носія та об'єктивними рисами мовної особистості. Подібне дослідження проводиться вперше.

Виклад основного матеріалу. Валідне психолінгвістичне дослідження має розглядати процес і наслідок іменування в епістемологічному трикутнику: ономотет (той, хто дає ім'я) — носій імені — соціум. В Україні та Росії власне ім'я людини офіційно складається з трьох частин: прізвища, особового імені та по батькові. До цієї системи з психолінгвістичної точки зору обов'язково треба додати демінутив, яким людину називають в дитинстві, коли власне формується особистість; прізвисько, яке відбиває сприйняття людини оточуючими на підставі його характеру або зовнішності; псевдонім, який обирає сам носій імені з певних причин тощо. Прізвище зазвичай успадковується від батьків, або надається малюкам, батьки яких невідомі, офіційними особами. По батькові визначається за іменем батька, або реєструється за словами матері.

Найголовнішим актом у системі іменування є вибір особистого імені. Він залежить від історико-культурної ситуації, традицій, етнокультурної приналежності носія мови, моди на імена (загальної тенденції іменування), а також від суб'єктивних уподобань батьків або того, хто надає ім'я. Для сучасних українців найголовніші мотиви, які визначають обрання імені для новонароджених це рідина традиція, за якою сина чи доньку називають іменем батька, матері, дідуся, бабусі чи когось із близьких родичів; вшанування іменем святих, видатних осіб, літературних персонажів, артистів, кіногероїв; милозвучність імені; «мода на ім'я», яка диктує популярність імен; багатоваріантність імен.

У часи, коли народився Д. С. Іщенко, нерідко було іменування за святами — на честь святого, день вшанування якого збігався із днем народження малюка або був найближчим до нього. Треба зауважити, що до надання імені на честь когось у багатьох культурах існували та існують певні застереження: поширеним є уявлення, що новонароджений, названий на честь померлого родича або якогось святого, успадкує їхню вдачу і долю; у євреїв, наприклад, не можна називати новонародженого іменем живого родича, бо в цьому випадку вони «поділяють душу навпіл» і хтось із тезок передчасно помре.

Ономатотетами переважно стають батьки або опікуни, але у різних країнах, як нами було встановлено в одному з попередніх досліджень [3], до іменування залучаються також інші родичі (бабусі, дідуся — в Україні та Росії, старші брати та сестри — в Англії), священники під час хрещення (переважно в Україні), працівники державних установ, які мають слідкувати за «слухністю» імені, грамотністю написання тощо. За радянських часів саме працівники ЗАГСів намагались «перекладати» імена російською або національними мовами.

Як згадував професор Іщенко, батьки його хрестили іменем *Димитрій*, яке було обрано за святами на честь християнського святого, великомученика Димитрія Солунського (грец. *Διμήτριος της Θεσσαλονίκης* = Димитрія Фессалонікійського), день вшанування якого у східних та православних церквах припадає на 26 жовтня за юліанським календарем, або 8 листопада — за григоріанським, що наближено до дня народження Дмитра Семеновича — 23 листопада. У свідоцтві про народження паспортисткою було записано російський варіант імені *Дмитрий* і український — *Дмитро*, проте все життя професор вважав справжнім своїм іменем саме вихідне ім'я *Димитрій*, неодноразово казав, що йому дуже приємно, коли його називають саме так, розповідав, що зацікавленість походженням імені та історією святого, який у візантійських текстах часто називається *побідоносцем*, оскільки більшість чудес його було пов'язано з наданням військової допомоги, підштовхнули його до вивчення давньогрецької мови та міфології, історії християнства, візантійських текстів. Невипадково головною темою наукових досліджень професора Іщенка до кінця життя залишались давньоруські, давньокиївські переклади рукописних повчань Феодора Студита, візантійського монаха IX століття, преподобного, іконошанувальника, реформатора монастирського життя, який, до речі, був засланий до Солуні, звідки походив святий Димитрій, а народився 24 листопада (за новим стилем) — наступного дня після дня народження Дмитра Семеновича. На цей збіг неодноразово вказував професор, вважаючи це доленосним. Узагалі він цікавився всім, що торкалось його дати

народження, його імені. Мені неодноразово доводилось обговорювати з професором походження та варіанти імені *Димитрій*.

Димитрій — це варіант грецького імені Δημήτριος, яке, у свою чергу, теж походить від імені давньогрецької богині Δημήτηρ (у латинській формі, яка перейшла до слов'янських мов — *Demetra*, *Деметра*) — доньки Кроноса, сестри Зевса, матері Персефони [13]. Щодо етимології імені богині існує дві версії. Відповідно першій — це ім'я означає *Земля-Мати* (Γῆ Μητήρ), або, за іншим поясненням, — *Мати Ячменю* (Δῆ Μητήρ). Прикметник Δημήτριος має значення — 'той, що належить Деметрі' [8]. Як стверджував Павло Флоренський, облік Деметри остаточно сформувався у християнстві. Це богиня неймовірно упокорена, лагідна, милостива; вона дихає материнською любов'ю до всього людства, і в любові її — лагідність, теплота і глибока тиша. У Д(и)митрієв виразно простежується зв'язок із землею, з матір'ю, особливо у дитинстві. Пізніше «материнство Землі в'ється навколо Дмитрія і самому йому смутно воліється як заповітна і дорога, але майже втрачена святиня дитинства» [8].

Дійсно, Дмитро Семенович постійно дуже ніжно згадував свою мати, дитинство, коли мама лагідно називала його *Мітя*, *Митенька*, розповідав, що коли він пішов до школи і почув вперше *Діма*, то не відразу зрозумів, що звертаються до нього. Пригадую, як 70-річний професор якось по-дитячому запитував, чи не вбачається мені, що диминутив *Мітя* йому більш пасує, ніж *Діма*, як його називали друзі.

Міркування П. Флоренського щодо фатального впливу Землі на Дмитрієв зараз здаються прозорими, якщо пригадати жахливе самогубство Дмитра Семеновича. «Це таємнича і прихована не лише від сторонніх поглядів, але навіть майже від власних, надія: ласка, тиша, помірність, які сяють як єдиний небесний образ із глибини власного ества, до якої немає доступу, про яку не скажеш, так темно там все, крім цієї заповітної зірочки, але яка проте є насправді і, — коли прийде час, — виявиться усім. Але для цього треба спуститися до неї, у безодню себе самого, se ipsum transcendere, а можливо останнє не інакше, ніж кончиною» [*Переклад мій*. Н. Б.; 8].

Схильний до рефлексії, дуже ерудований, допитливий, відвертий, Дмитро Семенович щиро розповідав про протиріччя у своїй душі. Знайомий з книгою «Імена» П. Флоренського, він зізнавався, що йому, мабуть, ще важче, ніж іншим Дмитріям: відчуваючи у собі «буїство непорівнянних і протиборчих потягів», він вважав, що не може досягти бажаної гармонії і тому, що народився під сузір'ям Стрільця, знаком Вогню. Частково цим він пояснював несхожість свого характеру і характеру святого Димитрія, який народився під сузір'ям Скорпіону, знаком Води, виправдовував те, що йому дуже важко закінчувати справу, якою він захоплюється. Дійсно, свою кандидатську дисертацію Д. С. Іщенко захистив лише через 10 років після закінчення аспірантури і, як він неодноразово підкреслював, тільки тому, що змінив наукового керівника. У всіх біографіях професора його науковим керівником вказано Н. І. Букатевича, який був керівником лише в аспірантурі. Кандидатська дисертація Д. С. Іщенка була написана та захищена під керівництвом відомого славіста, палеографа, історика давньоруської мови с. н. с. АН СРСР М. П. Жуковської, яка народилась саме під знаком стихії Вогонь. Але докторську дисертацію, присвячену давньоруським перекладам повчань Феодора Студита, Дмитро Семенович писав не одне десятиліття, але так і не завершив.

Акустичний і фоносемантичний аналіз звучання російського варіанту імені в цілому підтверджує філософсько-етимологічний аналіз отця Павла.

По-перше, зауважимо, що ім'я [dm'itr'i], складається з двох складів, перший з яких наголошений: [DM'I-tr'i], або, як пропонують на сайті "Behind the name", [DMEE-tree]. Такий «хореїчний» наголос сприймається як мінорний, сумний. Найбільшу інформацію в слові несуть наголошений та перший склади. У цьому варіанті імені вони збігаються. Підвищену інформаційну навантаженість має перший звук, а також повторювані звуки. Отже, найбільш вагомими є звуки [i], [d], [m']. Але, за так званою «старшою» орфоенічною нормою російської мови, якої, до речі, чітко дотримувався Дмитро Семенович, передньоязикові приголосні пом'якшуються перед м'якими губними, тобто маємо [i], [d'], [m']. Цікаво, що така вимова сприймається іноземцями як додатковий склад, отже, знов маємо російське *Димитрій*. Пануючим є звук [i]. За акустичною класифікацією Романа Якобсона, він має три основні ознаки: вокальність, дифузність, високу тональність [11, с. 338–339]. Вокальні звуки зазвичай сприймаються як хроматичні [10, с. 198]. Високотональні голосні за кольорами у сприйнятті наближені до білого, зеленого, жовтого, світло-блакитного, світлого синьо-зеленого. Протиставлення дифузних — компактних — звуків пов'язано зі сприйняттям розміру: дифузні виликають образи чогось маленького, тоненького, тихого, слабкого, але в аналізованому імені голосні вимовляються як подовжені (перший голосний є наголошеним, а другий зливається з варіантом палатального сонорного, який вимовляється як нескладовий голосний [ɪ], а подовженість підвищує дифузність, енергію звучання [10, с. 191]. Отже, маємо акустичний оксюморон «енергійна тиша». За даними О. П. Журавльова, [i] — блакитно-зелений, легкий, слабкий, жіночий [5].

На другому місці за інформативністю знаходиться приголосний [d]: невокальний, консонантний, високотональний, з низькою дифузністю, ненапружений, дзвінкий, дізний (за умови палаталізованої вимови). Сприймається, таким чином, майже як і голосний [i]: світло-зелений, світло-блакитний, тонкий, але більш енергійний, за умови дізності — піднесений. пронизливий.

До наголошеного складу входить також [m'] — невокальний, консонантний, низькотональний, ненапружений, дифузний, назальний, дізний. Тут знов зустрічаємось із зіткненням характеристик, які мають протилежні синестезійні властивості: низькотональні звуки викликають асоціації з чимось темним, глухим, важким, глибоким (з артикуляційного боку, це всі губні), але дізність нібито послабляє ці характеристики — темне стає світлішим, важкість — легшою, глибина — піднесеною.

Другий склад розпочинається з [t], який відрізняється від [d] лише глухістю, тобто зменшеною енергією. Цій слабкий консонант стрімко переходить у переривчастий дуже енергійний, рішучий, але піднесений, дізний вокальний консонант [r'], який завершує загальний образ вимови російського варіанту імені та об'єднує весь звуковий образ, як скеляста верхівка гори об яку розбиваються плавні хвилі довгих [ii].

Отриманий акустичний портрет чимось схожий на характеристику, що надав особистості «Дмитрія» (рос.) Павло Флоренський, якому вона нагадала «картину колишнього виверження з грімздкими, застиглими потоками чорної лави» [8]. Дійсно, мало хто знав, що у вузьких компаніях Дмитро Семенович міг перетворитися на розбишаку і відчайдушно співати «злодійські» одеські пісні. Але фонетична форма імені, незважаючи на наявність зіткнення різних характеристик, створює образ менш апокаліптичний, більш світлий.

Підтвердженням тому є результати опитування щодо сприйняття імені *Dmitry* користувачами сайту “Behind the Name” [13]. Опитування проводилось за методикою семантичного диференціалу і передбачало оцінювання імені за 14 наступними шкалами: *A Good Name — A Bad Name, Masculine — feminine, Classic — Modern, Mature — Youthful, Formal — Informal, Upper Class — Common, Urban — Natural, Wholesome — Devious, Strong — Delicate, Refined — Rough, Strange — Boring, Simple — Complex, Serious — Comedic, Nerdy — Unintellectual*. Остання пара містить сленгове слово *Nerdy*, яке можна перевести як «ботан», але без принизливого відтінку, яке притаманне українській лексемі.

Наведемо ознаки, які набрали більше 60 %, в українському перекладі: чоловіче (96 %), серйозне (82 %), добре (79 %), класичне (78 %), сильне (78 %), офіційне (76 %), здорове (72 %), дивне (72 %), зріле (66 %), «ботан» (66 %), вищого класу (прошарку суспільства) 60 %.

Таким чином, бачимо, що люди, які не знають етимології імені, не є носіями російської мови (про це свідчить високий відсоток оцінки імені як дивного), а спираються переважно на звукову форму, малюють цілком слушний портрет інтелігентна. У розміщених на сайті коментарях до російського варіанту імені, крім демонстрації обізнаності з етимологією антропоніма, знання відомих росіян з таким іменем (Менделєєв, Медведєв), багато позитивних відгуків, але показовим є зауваження, що, хоч ім'я має приємне (nice) написання (spelling), але в англійських країнах більш розпізнаваним був би варіант *Dimitri*.

Як бачимо, професор Д. С. Іщенко не дарма тужив за своїм «власним іменем». Тут варто пригадати лінгвофілософську розмову між Алісою і комаром у творі Льюїса Керола «Аліса у Задзеркаллі». На думку маленької Аліси, кожна людина має мати *своє* ім'я, і воно має людині подобатися, його неможна відібрати і замінити іншим, «чуже» ім'я нікому не потрібне: це «власність» особистості [12; 14].

Професорові не подобався український варіант імені *Дмитро*. Не подобався тому, що він дуже тонко відчував семантику звуків, мав синестезійний слух. Пам'ятаю, як я була вражена, коли у 1978 році ми разом оформлювали документи на кафедрі російської мови і малознайома тоді для мене людина, побачивши моє дівоче прізвище *Гордієнко*, раптово помітила, що я у заміжжі «нічого не втратила»: у мене залишилися центральне сполучення звуків *рді*, консонантно-вокальний початок і сонорний звук [н]. Така людина, звичайно, відчувала різницю між варіантами [ˈdmʲɪtrʲɪ] і [dmʲɪˈtrɔ].

Український варіант теж має два склади, але наголошеним є другий, що робить слово «ямбічним», «мажорним». При цьому головна інформація зосереджена на складі *-тро*, на голосному, який у російському імені взагалі відсутній і має сильно виражену низьку тональність, яка викликає асоціації з глибиною, великим розміром, а в цій позиції ще й закритістю: «Behind the Name» надає таку транскрипцію варіанта імені: [dmi-TRAW], хоча у коментарях наводиться інша — [dmiˈtrɔ], із зауваженням, що в українській мові не відбувається палаталізація приголосних, а перший голосний має інші ознаки, ніж [i] у російському варіанті. Відсутність палаталізації (=дізності), знижена частотність першого голосного робить фоносемантику антропоніма більш «важкою», брутальною. У коментарях до цього варіанту імені на сайті «Behind the Name» багато палких відгуків користувачів, які оцінюють його навіть краще, ніж російський варіант (“*superior to the Russian “Dmitri” and all its variations from Eastern Europe*”), з поясненнями: “*The “o” ending gives Dmytro quite a masculine quality*”; “*Dmytro sounds strong and a bit industrial, as though its bearer would be a hard worker, someone you could trust*” [13].

Так, це гарне ім'я, яке створює образ кремезного, мужнього, справедливого чоловіка, робітника, воїна, але воно зовсім не пасує професорові Іщенку, якого в дитинстві називали лагідним, ніжним іменем *Мітя*, який у дорослому віці не працював на заводі, а занурювався до візантійських рукописів. Вбачається, що після своєї смерті він заслуговує, щоб ми згадували його під тим іменем, яке він вважав своїм. В українській мові закріплено варіант, який відповідає артикуляційній базі носіїв: *Ди-*

митрій. Він зберігає історичний зв'язок із святим, на честь якого було названо Д. С. Іщенка, ритміку, загальний фоносемантичний образ, нехай з деякою елімінацією ніжності. Вбачається, якщо б нашому покійному колезі та другу надали можливість вибору (а зараз, при оформленні закордонних паспортів, це можливо), він обрав би цей варіант, або хоча б *Дмитрій*.

На жаль, обмежені рамки статті не надають можливості розібрати патронім імені. Але щодо прізвища, яке об'єднує всі варіанти особового імені, зазначимо, що воно створено від українського зменшувального варіанта біблійного імені *Исаак*→*Ицько* з відповідними асимілятивними змінами на стику морфем. Наявність у прізвищі шиплячого компактного високотонального консонанта, який по-різному вимовляється в українській та російській мовах, та компактного низькотонального [к] створює образ «тихої небезпечної шорсткої спритності», яка різко контрастує з російським варіантом імені, підсилюючи ефект дисгармонії, яку відчував у собі професор.

Дмитрій Семенович (зараз вбачається можливим використати саме цей варіант імені), як було зазначено вище, дуже добре знав усе, що було пов'язане з історією свого імені, і багато про це говорив, але майже ніколи не згадував, що від імені Дмитрія Солунського походить і назва православного свята — *Дмитрівська субота* — день загального поминання померлих, який здійснюється щорічно в суботу перед днем пам'яті великомученика. Але всі друзі, учні професора мають про це пам'ятати: вбачається, що цей факт підкреслює трагічну діалектику імені.

Висновки. Проблема транспонування особового імені до іншої лінгвокультурної системи дуже делікатна і майже не розроблена українським мовознавством. Досі практикується механічна заміна імені відповідним варіантом іншої мови або перекручення імен з метою досягнення «милозвучності» або «розумілості». Але звучання імені, яке людина чула з дитинства, впливає на формування характеру, долю особистості. Підібраний іншомовний варіант має, з одного боку, відповідати бажанням ономотетета — того, хто надавав ім'я, подібатись самому носієві, а з іншого, — бути сприйнятливим для артикуляційної бази носіїв цієї мови. Проведений нами комплексний аналіз (етимологічний, культурно-історичний, психоакустичний, фоносемантичний) імені професора-поліглота, ерудита Д. С. Іщенка у поєднанні з психолінгвістичним аналізом ставлення до свого імені самим носієм надав можливість стверджувати, що в цьому випадку майже всім вимогам транспонування російського варіанту імені *«Дмитрій»* до української лінгвокультурної системи відповідає варіант *Димитрій*. Вважаємо необхідним продовжувати дослідження у зазначеному напрямку, а отримані результати поширювати серед державних службовців, паспортистів, перекладачів, журналістів та інших зацікавлених осіб.

Л і т е р а т у р а

1. Бардина Н. В. Античная матрица нашей души : [монография]. Одесса : Астропринт, 2009. 288 с.
2. Бардина Н. В. *Όνομα* : психолінгвістичний аспект. *Філологічні науки : історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 грудня 2015 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2015. С. 17–20.
3. Бардина Н. В. Психолінгвістичний аспект антропоніміки (на матеріалі англійської, української та російської мов). *Актуальні напрямки сучасної філології*: матеріали наук.-практ. конф., 27 квітня 2017 р. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2017. С. 11–15.
4. Дмитрій Солунський. *Вікіпедія*. URL : <http://www.uk.m.wikipedia.org/>
5. Журавлєв А. П. Фонетическое значение. Ленинград : Изд-во Ленинградского унив., 1974. 160 с.
6. Платон. Кратил. *Сочинения* : в 4 т. Москва : Мысль, 1990. Т. 1. С. 613–682.
7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
8. Флоренский П. А. Имена. *Сочинения в 4 т.* Москва : Мысль, 2000. Т. 3 (2). 623 с.
9. Фоносемантика. *Wikipedia*. URL : <http://uk.m.wikipedia.org/>
10. Якобсон Р., Фант Г. М., Халле М. Введение в анализ речи. *Новое в лингвистике*. Москва : Изд-во иностр. лит., 1962. Вып. II. С. 173–230.
11. Якобсон Р., Халле М. Фонология и её отношение к фонетике. *Новое в лингвистике*. Москва : Изд-во иностр. лит., 1962. Вып. II. С. 231–278.
12. Alexander P. Logic and Humor of Lewis Carroll. *Proceedings of the Leeds Philosophical and Literary Society*. 1951. Vol. 6, May. P. 551–566.
13. «Behind the Name». URL : <https://www.behindthename.com/>
14. Carroll Lewis. Through the looking-glass, and what Alice found there. URL : http://englishfromhome.ru/books/through_the_looking_glass.php/

References

1. Bardina, N. V. (2009), *Antique matrix of our soul* : monograph [Antichnaya matrirtsa nashey dushi : [monografiya]], Astroprint Publishing House, Odessa, 288 p.
2. Bardina, N. V. (2015), “Όνομα : psycholinguistic aspect”, *Philological sciences : history, current state and prospects for research* : materials of the Intern. sci.-pract. Conf., 11–12 March 2015 [“Όνομα : psykholinhvistychnyi aspekt”, *Filologični nauky : istoriia, suchasnyi stan ta perspektivy doslїdzhen'* : materialy Mїzhnar. nauk.-prakt. konf., 11–12 hrudnya 2015 r.], Scientific philological organization “LOGOS”, Lviv, pp. 17–20.

3. Bardina, N. V. (2017), “Psycholinguistic aspect of anthroponymy (based on English, Ukrainian and Russian languages)”, *Actual direct of current philology : materials of scientific-pract. conf.*, 27 April 2017 [“Psykholingvistychnyi aspekt antroponimiki (na materialii angliys’koyi, ukrayins’koyi ta rosiys’koyi mov)”, *Aktual’ni napryamy suchasnoyi filolohiyi : materialy nauk.-prakt. konf.*, 27 kvitnya 2017 r.], International Humanitarian University Press, Odessa, pp. 11–15.
4. “Demetrius of Thessalonica” (2022), *Wikipedia* [“Dymytriy Soluns’kyi”, *Vikipediya*], URL : <http://www.uk.m.wikipedia.org/>
5. Zhuravlev, A. P. (1974), *Phonetic meaning [Foneticheskoye znacheniyе]*, Leningrad University Publishing House, Leningrad, 160 p.
6. Plato (1990), “Cratyl”, *Works* : in 4 volumes [“Cratil”, *Sochineniya* : v 4 t.], Mysl’ Publishing House, Moscow, Vol. 1, pp. 613–682.
7. Selivanova, O. O. (2010), *Linguistic Encyclopedia [Linhvistychna Entsyklopediya]*, Dovkillya-K Publishers, Poltava, 844 p.
8. Florensky, P. A. (2000), “Names”, *Works* : in 4 volumes [“Imena”, *Sochineniya* : v 4 t.], Mysl’ Publishing House, Moscow, Vol. 3 (2), 623 p.
9. “Phonosemantics” (2022), *Wikipedia* [“Fonosemantyka”, *Vikipediya*], URL : <http://uk.m.wikipedia.org/>
10. Jacobson, R., Fant, G. M., Halle, M. (1962), “Introduction to speech analysis”, *New in linguistics* [“Vvedeniye v analiz rechi”, *Novoye v lingvistike*], Foreign literature Publishing House, Moscow, Issue II, pp. 173–230.
11. Jacobson, R., Halle, M. (1962), “Phonology and its relation to phonetics”, *New in linguistics* [“Vvedeniye v analiz rechi”, *Novoye v lingvistike*], Foreign literature Publishing House, Moscow, Issue II, pp. 231–278.
12. Alexander, P. (1951), “Logic and Humor of Lewis Carroll”, *Proceedings of the Leeds Philosophical and Literary Society*, Vol. 6, May, pp. 551–566.
13. *Behind the Name* (2022), URL : <https://www.behindthename.com/>
14. Carroll Lewis (2022), *Through the looking-glass, and what Alice found there*, URL : http://englishfromhome.ru/books/through_the_looking_glass.php/

Nataliia V. BARDINA,

Doctor of Philological Sciences (Grand Ph.D.), Full Professor at the Department of the Linguistics and Translation, International Humanitarian University, 33, Fontanskaya doroga str., Odessa 65009; phone: +38 096 4152015; e-mail: bardina.nat@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-5369-6468

“GENTLE DEEP SUBLIME ROUGH AZURE”: ONOMATOPOEIA OF ONE NAME

Summary. The *purpose* of the proposed article is, by restoring the original meaning of onomatopoeia as the skill of giving names and based on modern research in psychoacoustics and phonosemantics, to reveal the influence of the sound of one’s name on the character of its bearer, and once again raise the issue of the consequences of transposing anthroponyms to another language. The *object* is the proper name of the famous Ukrainian linguist Dmytro Semenovich Ishchenko (in Russian, “Dmitriy Siemionovich Ishchenko”). The *subject* of the study is the etymological, psychoacoustic features of the name in the Ukrainian and Russian versions in correlation with the linguistic reflection of its bearer and the objective features of the linguistic personality. The main *result* of the study is the identification the opposite synesthetic characteristics in the Russian version of the anthroponym such as *gentleness* — *roughness*, *depth* — *sublimity*, *energy* — *lethargy* and others, which are not preserved when the name is transposed into the Ukrainian language. The *relevance* of the problem is determined by the modern anthropocentric paradigm of science, the need for a holistic understanding of personal names from the point of view of ethno-, psycho-, socio-, cognitive linguistics and other aspects of the theory of linguistic existence of the individual, as well as the need to develop practical recommendations for transposing proper names to another language. **Conclusions:** The personal name that is given to a child and that a person hears during his or her life, with its sound and perceived etymology, affects the character of the linguistic personality, and therefore, in the absence of significant phonemic differences between languages, it should be transmitted using transliteration.

Key words: general linguistics, anthroponymy, onomatopoeia, phonosemantics, Russian language, Ukrainian language, personality: Dmytro Semenovich (Dmitriy Siemionovich) Ishchenko.

Статтю отримано 11.11.2022 р.